

КОМПЛЕМЕНТАРНА ЄДНІСТЬ КОМПРЕСІЇ ТА ДЕКОМПРЕСІЇ В МЕЖАХ ЗАКОНУ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ

Ю.І. Камінський

У статті розглядається явище перекладацької декомпресії у межах закону мовної економії, проводиться огляд найчастотніших випадків появи декомпресем в англо-українських загальних і спеціалізованих словниках, дається обґрунтування необхідності подальшого вивчення даного явища.

Компресія як засіб досягнення ясності висловлювання є одним із аспектів вираження закону мовної економії, зумовленого характером людського спілкування, адже комунікативні дії прагнуть досягати максимального практичного заощадження зусиль та часу. Деякі дослідники [5, 8] сприймають економію основним законом мовного розвитку, деякі визнають її однією з найвпливовіших рушійних сил в еволюції [7, 4], хтось же [2; 5; 6] відводить їй значно скромніше місце, проте немає таких, хто відмовлявся б визнати її роль у функціонуванні мови.

Водночас для мови характерним є комплементарне поєднання одиниць, які на перший погляд можуть здаватися антагоністичними, але саме їх єдність і забезпечує досягнення комунікативної адекватності. Тому, певно, можна стверджувати, що компресія та декомпресія, співіснуючи і доповнюючи одна одну, в своїй єдності є необхідними умовами гармонійного функціонування внутрішнього мовного механізму.

Лінгвістичне та наукове обґрунтування феномену декомпресії як одного з аспектів вираження закону мовної економії стало *об'єктом* даної статті. *Предметом* є комплементарне поєднання маркерів декомпресії та компресії при перекладі з англійської мови на українську. *Метою* статті є класифікація декомпресованих елементів у загальних та спеціалізованих лексикографічних джерелах. *Актуальність* даного дослідження зумовлена відсутністю чітко структурованої декомпресемної таксонії, що спонукає до детального розгляду випадків декомпресії в англо-українському перекладі на прикладі одиниць, зафіксованих лексикографічними джерелами [9; 10; 11; 12].

Ще на початку ХХст. Вундерліх констатував наявність у мовленні двох співвідносних рис – *Kurze-Breite**, і з того часу феномен збільшення текстового обсягу при перекладі цікавив багатьох науковців. Для його позначення вони використовували терміни, що, на їхню думку, відображали дане поняття найповніше. У вітчизняному перекладознавстві вивченням декомпресії займалися такі вчені, як Карабан В.І., Джеймс Мейс [5, 294-310], Мірошніченко В.В. [6, 79-85], Сухенько К.М. [8, 38-45], Зацний Ю.А. [3, 75-79] та ін. Радянські науковці, такі, як Бархударов, Швейцер, Рецкер, Костомаров та ін. для позначення кількісних змін лексико-синтаксичного рівня використовували поняття *текстового розширення*, *текстової експлікації* або як один із аспектів перекладацьких *лексичних* або *граматичних трансформацій* тощо.

Різноманітність термінів для позначення явища збільшення текстового масиву і недостатність, а точніше – дивергентність поглядів у висвітленні вищезазначеного феномену спонукає нас до запровадження єдиного терміна, який зміг би стати універсальним принаймні у вітчизняному перекладознавстві, адже якщо свідомо не займатися термінами, то самі вчені врешті-решт перестануть розуміти одне одного [2, 245].

Декомпресія – це лінійне або вертикальне розширення мовної одиниці (слова, словосполучення, текст), що виникає в результаті необхідності заповнення

* (з нім.) стислість і широта [4, 26]

фонетичних, морфемних, лексико-семантичних, синтаксичних або культурно-психологічних лакун генетично неспоріднених мов.

Найкраще пояснити слова (коди однієї мови) можна тільки за допомогою таких самих слів і хоча жоден словник не в змозі висвітлити всі потенційні смислові можливості навіть однієї лексеми, даний факт не зупинив нас від здійснення спроби виділення найчастотніших смислових блоків, що трапляються у лексикографічних джерелах. Так основними видами декомпресованих одиниць в англо-українському перекладі, на наш погляд, слід вважати такі:

Декомпресовані реалії

англ. *Abernethy* - укр. *сухе печиво з кмином* (9, 22);

англ. *Tiskey-day* - укр. *другий день ліквідаційного періоду на фондовій біржі* (10, 522);

англ. *Acelanda* - укр. 1) бібл. *Акелдама, земля крові*; 2) перен. *Прокляте (страшне) місце* (9, 28).

Поняття “реалії” в даній статті ототожнюється з терміном “безеквівалентна лексика”, який використовували різні лінгвісти (Рецкер, Швейцер, Костомаров, Бархударов та ін.), трактуючи його в свою чергу по-своєму: або як синонім, або як лексику, що не трапляється в іншій мові, або просто як все, що неможливо (або дуже важко) перекласти.

Таким чином, *лексикографічна декомпресема* (наш термін) – це словосполучення або пояснювальне речення, утворене в результаті декомпресії англійської лексеми як засіб понятійного і смислового наповнення мовних і мовленнєвих лакун неспоріднених мов.

Для неспеціалізованих словників характерним є відсутність новоутворень, оказіоналізмів чи неологізмів – маємо справу лише з узуальними утвореннями або термінами, що вже перейшли до загальноживаної лексики:

Декомпресовані терміни

англ. *abatement* укр. *незаконне заволодіння нерухомим (9, 21)
спадковим майном*

англ. *acrotism* укр. *відсутність пульсації* (9, 29)

Спеціалізовані словники, як правило, містять ґрунтовні пояснення нових термінів, тобто здебільшого використовується переклад-тлумачення:

англ. *gearing* укр. *фінансовий важіль, співвідношення (12, 163)
власних і позикових коштів*

англ. *kakemono* укр. *згортувана настінна картина* (11, 68)

А так як останнім часом існує тенденція щодо термінотворення шляхом запозичення на основі транслітерації або (та) калькування, спостерігається паралельне існування кількох варіантів лексеми, один з яких – декомпресемний:

Декомпресовані дублети та синоніми

англ. *abbreviation* укр. 1) *скорочений виклад*; 2) *скорочення, (9, 21)
абрєвіатура*

англ. *regatta* укр. *регата; перегони на вітрильних (10, 231)
(веслових, моторних) човнах*

Нові поняття часто просто дублюють одне одного, що призводить до непорозуміння навіть серед спеціалістів однієї галузі.

Беручи до уваги *словотвір*, можна виділити такі групи лексем, які часто є у ролі декомпресем:

Декомпресовані композитні одиниці

англ. <i>poke-bonnet</i>	укр. <i>дамський капелюшок з полями козирком</i>	(10, 139)
англ. <i>station-wagon</i>	укр. <i>багатомісний автомобіль фургонного типу</i>	(10, 431)

Композити часто означають предмети або явища, які є «нерідні» українській мові через відмінності культурного світобачення, саме тому вони часто декомпресуються у перекладі.

Афіксальні декомпресовані утворення

англ. <i>abask</i>	укр. <i>на сонці</i>	(9, 21)
англ. <i>witch-monger</i>	укр. 1) <i>людина, що спілкується з чаклунами;</i> 2) <i>той, хто вірить у чаклунство (замовляння)</i>	(10, 690)
англ. <i>farrand</i>	укр. <i>наділений непримітною зовнішністю (характерною рисою)</i>	(9, 398)

Англійські морфеми не завжди мають українські відповідники, і саме тому часто при перекладі «семантично навантажених афіксів» [8, 40] доводиться вдаватися до декомпресії. Деякі суфікси «натякають» перекладачу, що через відсутність відповідного афікса в мові перекладу, нечасте його вживання чи навіть тому, що цього вимагають обставини, певну лексему доведеться пояснити, уточнити або що.

Ареною слів є текст або висловлювання – тому класифікацію декомпресем треба здійснювати з урахуванням контексту, адже саме в мовленні або в тексті активізується певний атрибут, що саме й визначає структуру компонентів певного фрейму, тобто фокусується увага на конкретні концепти [4, 44]. Щодо лексичного значення слова, то в мовознавстві воно є величиною змінною.

Людська мова є універсальною за своєю природою і безмежною у своїх потенціальних і реальних можливостях [2, 172]. Мові притаманні як «економні», наприклад, еліптичні конструкції, так і «неекономні плеонастичні» конструкції. Явище декомпресії неодмінно наявне в будь-якому перекладі, адже адекватний переклад завжди є більш об'ємним, ніж оригінал [1, 92-93].

Таким чином, в певному контексті з урахуванням прагматичності тексту або висловлювання, інтенцій мовця та індивідуальних особливостей суб'єктивного сприйняття реципієнта, мовна одиниця може бути декомпресемою в межах закону мовної економії.

Перспективним, на нашу думку, є вивчення принципів лінійного текстового розширення на матеріалі художніх текстів. Наші подальші дослідження компресованих та декомпресованих одиниць в перекладі на українську мову будуть здійснюватись з урахуванням контексту художніх та суспільно-політичних текстів для виведення теоретичних і прагматичних принципів появи та використання декомпресії в англо-українському перекладі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Nida, Eugene A. Signs, sense, translation. – Cape Town: National Book Printers, 1991. – 143p.
2. Будагов Р. А. Человек и его язык. – М.: Изд-во Московского университета, 1976. – 429с.
3. Зацний Ю.А. Интернет і збагачення словникового складу англійської мови в новому столітті // Вісник Сумського державного університету. – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – № 4 (50) 2003. – С. 75-79.
4. Зеликов М. В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 448с.
5. Карабан В. І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
6. Мирошниченко В.В. Декомпрессия при переводе художественного текста // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1981. – Вип. 6. – С.79-85.

7. Налимов В.В. Вероятностная модель языка // О соотношении естественных и искусственных языков. – Томск-Москва: Водолей Publishers, 2003. – 368с.
8. Сухенко К. М. О декомпрессии научного текста при переводе / Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1980. – Вип. 4. – С. 38-45.
9. Англо-український словник: У 2 т / Склав М. І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т. 1. – 752с.
10. Англо-український словник: У 2 т / Склав М. І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т. 2. – 712с.
11. Англо-український словник мистецтвознавця / Укладач Лесь Герасимчук. – К.: Видання Всеукраїнського благодійного фонду «Поступ», 2003. - 86с.
12. Англо-український тлумачний словник економічної лексики / Укладач Анна Шимків. – К.: Вид. дім «КМ академія», 2004. – 429с.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.